

УДК 82.193.3 (093) "19"

В.І. Башманівський,
кандидат філологічних наук, в.о. доцента
(Житомирський державний університет)

ІНТЕГРОВАНЕ ВИВЧЕННЯ ДАВНЬОУКРАЇНСЬКИХ МОТИВІВ У ТВОРЧОСТІ М. ЗЕРОВА

У статті розглядається інтегроване вивчення давньоукраїнських мотивів у творчості М. Зерова.

Система педагогічної освіти повинна сприяти підвищенню рівня знань та вмій студентів з літератури й історії. Але, на жаль, спостерігається "відсутність інтересу до глибокого і цілісного вивчення і пізнання" [1: 36]. Це пов'язано з тим, що процес вивчення літератури нерідко здійснюється без урахування інтегрованих цілісних способів пізнання. Саме інтеграція словесної творчості з різними видами діяльності має можливість формувати у студентів здатність сприймати історичне минуле, репрезентоване автором через літературний твір. Зрозуміло, що для такої роботи доцільно використовувати практичні заняття, які дозволяють задіяти всі види мовленнєвої діяльності: студенти переказують фрагменти опрацьованих історичних джерел, дають характеристику історико-літературним науковим студіям щодо порушеної проблеми, пропонують власну інтерпретацію образних систем, використаних автором у творі, тощо. Ця робота поглиблює процес формування у них цілісної системи опорних знань для подальшого засвоєння літератури та історії, активізує пізнавальні та інтелектуальні потреби. Як результат, викладачеві вдається органічно поєднати історичні факти з літературним текстом та фольклорно-етнографічним матеріалом. Так, у процесі вивчення літературно-мистецьких пошуків представника української неокласики М. Зерова доречно звернути увагу студентів на використані письменником давньоукраїнські мотиви. Адже це дасть змогу дослідити першооснову зв'язків української літератури зі світовою культурою, закладеною ще в часи становлення Київської Русі.

Викладач наголошує, що українська культура типологічно і генетично була пов'язана зі світовою, вбирала в себе національний фольклор, теологічні джерела, літописну спадщину. Звертаючи увагу на шедеври давньої української літератури, М. Зеров шукав у ній відповіді на питання своєї епохи. Він наголошував, що водночас із рецепціями з європейської культури йшов процес творення оригінальної літературної бази, основу якої складала історичні джерела. У поезіях М. Зерова нерідко зустрічаються імена князів Святослава та Ігоря. Особливу роль виконують образи Києва та Дніпра, які зв'язують пласти минулого і сучасного.

Розглядаючи творчість неокласика, студенти під керівництвом викладача зосереджують увагу на центральному в оригінальній поезії М. Зерова циклі "Київ". Важливою для розуміння авторських уподобань є думка П. Хропка: "у чотирьох віршах циклу "Київ" образ старовинного українського міста розкривається різними своїми гранями" [2: 41]. Це місто у свідомості М. Зерова є духовним, культурним і науковим центром всього східного слов'янства. Йдучи за давньоукраїнськими традиціями, поет часто вдається до порівнянь, побудованих на світових образах сонця, ночі, зір, свічок, золота, зелені, наповнюючи їх символічним значенням. Наприклад, у сонеті "Київ з лівого берега" М. Зерова вже в рядках першого катрена вдалося передати історичну велич східнослов'янської столиці, справжнього культурного центру. Використовуючи світлові образи, М. Зеров репрезентує величну картину красидів Києва:

"Вітай, замріяний, золотоголавий,
На синіх горах... Загадався, спить,
І не тобі, молодшому, горить
Червлених наших днів ясна заграва" [3: 27].

Світлова гама досягається завдяки вдалому використанню епітетів: "золотоголавий", "синіх", "червлених", "ясна" тощо. Епітети трансформуються у величний символ рідної культури. Сонет виражає оптимістичну віру у вічну велич Києва, на що вказують контрастні зіставлення заключного терцета: небо – в образі "золотом цвяхованої блакиті", та земля – в образі "гори зеленої і дрімливої" [3: 27]. У них поет знаходить фрагменти, які, завдяки вторинному значенню образів, об'єднують деякі поняття, наприклад, "гора" та "золото".

Викладач наголошує, як на прикладі зіставлення та протиставлення простежуються літературна винахідливість поета та вмиле авторське поєднання традиційних українських класичних прийомів із модерним поглядом на образи, які є символом давньоукраїнської історії.

Під час розгляду образних систем твору варто запитати студентів, що вони знають про історію Києва, в яких літописах йдеться про українське місто тощо. Звертаючись до подій першої половини ХХ століття, варто наголосити на протиставленні в поезії двох столиць України, запитати, чому більшовики перенесли столицю з Києва у Харків та чим викликано повернення її пізніше на історичну землю.

Чимало місця в поетичних рядках, присвячених періоду Київської Русі, займають образи державних діячів. Звернення до них давало можливість М. Зерову показати не тільки важливі соціально-політичні, але й естетичні та моральні проблеми як минувшини, так і сучасності. Водночас неокласик зміг змалювати ряд образів (Святослав, Ігор та ін.). Вони послужили йому імпульсом до розгортання художньої уяви у створенні сонетів на давньоукраїнські мотиви, стали джерелом реалій у відтворенні історичного минулого України. Князі Святослав та Ігор трактуються М. Зеровим як визначні особистості давньоукраїнської історії, які своєю діяльністю звеличили Русь. У неокласика лідери давньоукраїнської держави зображені як особистості суперечливі. Поет наголошує не тільки на державницьких рисах своїх героїв, а й передає їх душевний неспокій, боротьбу державницького і людського. Внутрішній світ найповніше виявляється в момент роздумів ліричного героя. Так, наприклад, використовуючи форму сну, в сонеті "Сон Святослава" автор змальовує страшне передчуття ліричного героя:

Я бачив сон. Важенних перел град
На груди сипали мені, старому,
Вдягали в довгу чорну паполому,
Давали пити не вино, а чад [3: 41].

Варто звернути увагу студентів на те, що з першого рядка автор екстраполює систему образів, що трансформуються в символіку біди. Значимими, на наш погляд, є образи "перел", що неначе град сипалися на ліричного героя, "чорної паполоми", в яку одягають князя тощо.

Поряд з тим у сонеті "Святослав на порогах", написаному за рік до вищезгаданого, спостерігаємо силу й хист справжнього державного мужа, полководця, особистості:

А князь стоїть, невитертий варяг –
Веде свої на північ моноксили.
Та сам полинув би що тільки сили
Під Доростолом свій поставить стяг:
Він народивсь для бою і звитяг... [3: 35].

М. Зеров настільки звик з давньоукраїнськими образами, що міг сам, власними очима споглядати світ і події часів князя Святослава. Можливо, цьому слугувало захоплення українською класикою, а з іншого боку – суспільна атмосфера 30-х, в якій творив М. Зеров. На це вказує авторське пояснення: "Сонет навіяний "Словом о полку Ігоревім". "Сон Святослава" дійсно приснився мені. Остання терцетка – зарисовка пейзажу – те, що видно з мого вікна. Я прокинувся і підійшов до балкона, щоб прогнати владу сну. Взагалі весь цикл про "щемлячі" настрої – неврастенічний" [3: 807].

В акцентації уваги на душевному неспокої ліричного героя відбувається трансформація власних авторських переживань, пов'язаних із суспільними та мистецькими процесами. Психологія поета репрезентує ідею поєднання непоєднуваного – особистого (інтимного) та загальнодержавного.

Доречно звернути увагу студентів на архаїзми, до яких часто звертається М. Зеров, аби передати колорит тієї епохи. Запропонувати їм самостійно з'ясувати значення використаних автором слів. Наприклад, у сонеті "Святослав на порогах" він згадує: "Варуфорос, Геландрі – скандинавські, Вулніпраг – давньоримська назви дніпровських порогів у творі "Про керування імперією" візантійського імператора Костянтина Багрянородного. Пізніше їхні назви – Варуфорос (Вулніпраг) – Вовнизький, Геландрі – Дзвонецький пороги. Моноксил – "однодрев", грецька назва човна, видовбаного з суцільного дерева. Доростол – фортеця на Дунаї, яку 791 р. захопив Святослав" [3: 805].

М. Зерову вдалося адекватно відтворити суспільну атмосферу давньоукраїнської доби. Його герої наділені вольовими рисами характеру, їхнє оточення, як правило, солідарне із князівськими пропозиціями; саме це, можливо, й допомагає автору акцентувати на слов'янській єдності та готовності загинути або ж перемогти. Минуле українського народу, його слава історія були прикладом для поета у відстоюванні власної правоти. Напевне, саме тому М. Зеров частіше звертається до періодів у житті нашого народу, що відзначились високим злетом процесу державотворення або ж взірцями культурних здобутків, як, наприклад, "Слово о полку Ігоревім". Мотив цієї пам'ятки наявний у багатьох творах, але найбільше вони наповнюють своїм глибоким змістом сонет "Князь Ігор". Змальовуючи героїчний порив державного діяча, готового довести міць і силу свого війська та держави, автор намагається розв'язати власну концепцію світу і людини. Його герої, з одного боку, наділені вірою в силу природи, в долю, а з іншого – готовністю протистояти речам, що їх не влаштовують. Підтвердженням такої думки є рядки сонета:

... сонце під покровом тьмяним.
Далека Русь за обрієм багряним,
І горе чорний накликає Див.
Та не вважає князь на віщий спів:
"Нум, русичі, славетні дні спом'янем,
Покажем шлях кощеям препоганим
До Лукомор'я голих берегів! [3: 61].

Ліричний герой разом із дружинниками утверджує силу вільного, правдолюбивого характеру. Князь не схиляється і не дослухається до попереджень, ним рухають відвага та намагання прославитись.

М. Зеров зумисне не показує трагічний результат походу, його цікавить інше – глибокий оптимізм, віра в перемогу та бажання довести силу характеру.

Як бачимо, М. Зеров у процесі творчої праці виявляв глибоке розуміння явищ давньоукраїнської історії. Пишучи про героїв давнини, він акцентував увагу реципієнта на особливостях сучасного життя. Змальовуючи історичне минуле, автор намагався розв'язати власну концепцію світу і людини. Його герої утверджують силу вільного, правдолюбивого характеру.

На нашу думку, використання історичних фрагментів на практичних заняттях з історії української літератури стане своєрідним джерелом нових знань, сприятиме формуванню науково-теоретичних понять, активізуватиме мислення та розвиватиме мовленнєві здібності майбутніх учителів. Це також сприятиме процесу становлення особистості, виховуватиме кращі моральні якості, формуватиме естетичні почуття і смаки.

Таким чином, інтеграція літературних та історичних знань у вищій освіті необхідна сучасній культурній людині для усвідомлення національної самобутності рідної культури та її важливого місця серед мистецьких цінностей народів нашої планети.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Ковальчук О. Інтеграція предмету гуманітарного циклу // Українська мова та література. – число 5. – лютий, 2004.
2. Хропко П. Український неокласицизм: орієнтація на тисячолітній розвиток європейської культури // Укр. мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах. – 2000. – № 3. – С. 37-46.
3. Зеров М. Твори: У 2 т. – Т. 1.: Поезії. Переклади / Упоряд. Г.П. Кочур, Д.В. Павличко. – К.: Дніпро, 1990. – 843 с.

Матеріал надійшов до редакції 31.03. 2005 р.

Башмановский В.И. Интегрированное изучение древнеукраинских мотивов в творчестве Н. Зерова.

В статье идет речь об интегрированном изучении древнеукраинских мотивов в творчестве Н. Зерова.

V.I. Bashmanivsky Integral Learning of Ancient Ukrainian Motives in M. Zerov's Works.

The article deals with integral learning of ancient Ukrainian motives in M. Zerov's works.